

Grenzen aan de stadstaal

Wie spreekt er Bosch? De vraag is simpel, het antwoord complex.

Om in een gemengd gezelschap de knuppel in het hoenderhok te gooien, zeg ik regelmatig: 'Bosch spreekt iedere dialectspreker die binnen de gemeentegrenzen van 's-Hertogenbosch woont'. Je hoeft niet echt fijnbesnaard te zijn om het effect te voorzien: 'bonje', dan wel gekrakeel.

Nietes - welles

Heel wat Bosschenaren willen in dat geval laten weten dat ze anders getaald zijn. Die uit Rosmalen lopen in getal voorop, bijgestaan door hun collega's uit Empel, Engelen en Bokhoven. Deze stellingname komt niet uit de lucht vallen. Het is regel dat gemeentes in de periferie van een 'grote stad' zich afzetten tegen de als dominant ervaren nabijgelegen grote broer. Dit gebeurt ook ten aanzien van 's-Hertogenbosch. In interviews met bewoners die inmiddels door elkaar opvolgende fusies inwoners van de gemeente 's-Hertogenbosch zijn geworden, klinkt dit hard door. Zij spreken naar eigen zeggen wel dialect, maar géén Bosch. Om vervolgens allerlei (voor)oordelen (tegen)over de Bosschenaren aan te voeren. Dialectonderzoek onder stadsgenoten met wortels in Bokhoven, Engelen, Empel en Rosmalen laat inderdaad zien, dat betrokken plaatsen echt een eigen dialect kennen. De klankrijkdom verschilt, evenals de woordvorming, woordvolgorde en woordenschat. Laten we het dus niet moeilijker maken dan het is: de Bossche stadstaal wordt van huis uit binnen het voormalige (klein) 's-Hertogenbosch gesproken.

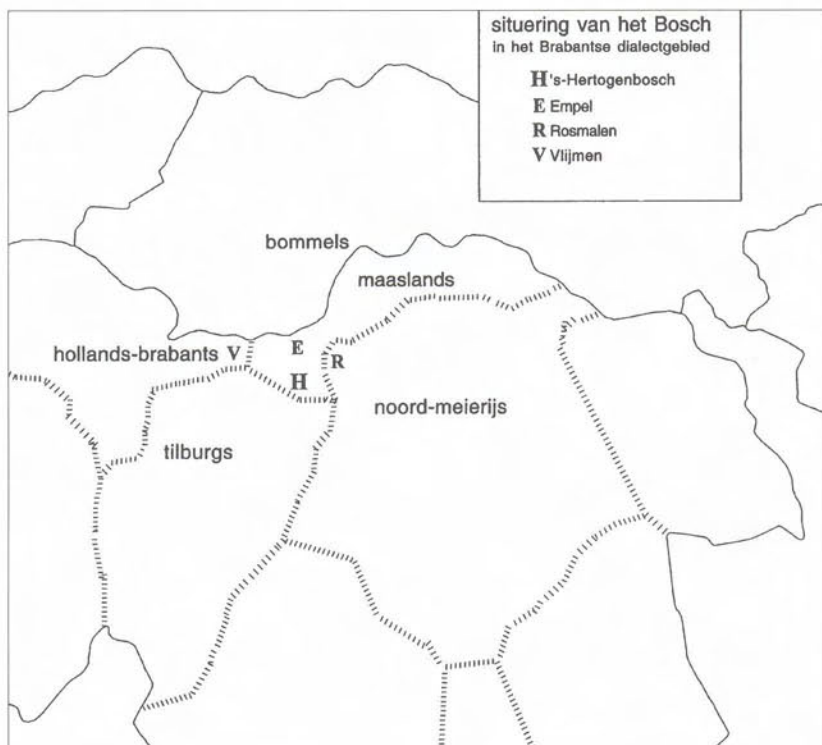
Regionale grenzen

Prof. dr. A. Weijnen heeft in zijn promotie-onderzoek jaren terug de sterke verschillen tussen het Bosch en het

Rosmalens beschreven. Aan de hardheid van die taalkundige scheiding is weinig veranderd. Bosschenaren hebben het nu nog over bijvoorbeeld 'gaon' (gaan), 'zacht' (zacht), 'tande' (tanden) en 'moffelbône' (tuinbonen), terwijl je vanaf Hintham 'gòn', 'zaacht', 'taand' en 'flodderbône' kunt horen. Het aantal verschillen in rekking, verkorting,umlautgebruik en woordenschat is legio. In een latere reflectie op die sterke dialectgrenzen en – verschillen vindt Weijnen het opmerkelijk dat in de loop van de jaren geen Bossche taalverschijnselen door de burens zijn overgenomen. Met andere woorden: hij treft geen bewijzen aan voor een zogenaamde Bossche taalexpanisie. Ook huidige onderzoek laat zien, dat het Bosch geen invloed heeft op het Rosmalens, Empels, Engelens of Bokhovens. Natuurlijk zijn in deze kernen inmiddels heel wat Bosch-sprekenden neergestrekken, maar dat verandert niets aan de zaak. Kennelijk is er geen

enkele reden om in de grensgebieden (iets uit) het Bosch over te nemen. De sterke (oostelijke) taalgrens tussen het Bosch en het Rosmalens vormt volgens de indeling van Weijnen de grens tussen het Bosch en het Noord-Meierijs. In dezelfde schematische voorstelling van zaken valt aan de westelijke zijde van 's-Hertogenbosch de gemeente Vlijmen nog net binnen de meest oostelijke grens van het Nederlands-Brabants. Het Bosch ligt daarmee op een kruispunt van regionale dialectgrenzen. Hierbij wordt mogelijk de noordgrens gevormd door het Maaslands. Het lijkt er op dat het Empels eerder aansluit bij het Maaslands (uit bijvoorbeeld Maren-Kessel

'Dialectgrenzen' volgens prof. Weijnen, een kaartje uit het boek van Harry van den Berselaar, 'Wè zeet uwes. Over de stadstaal van 's-Hertogenbosch. Met tien Bossche verhalen' ('s-Hertogenbosch 2003)

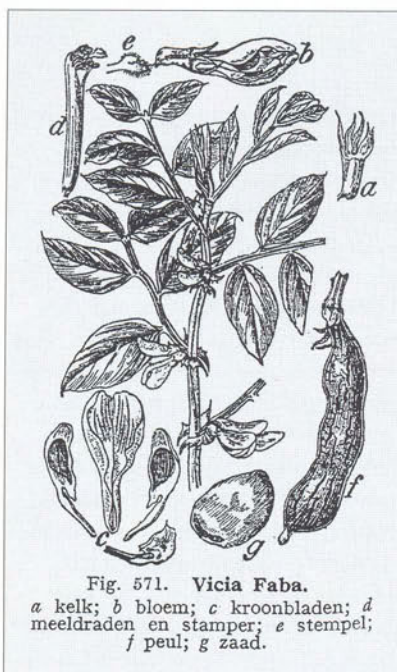

Fig. 571. *Vicia Faba*.
a kelk; *b* bloem; *c* kroonbladen; *d* meeldraden en stamper; *e* stempel; *f* peul; *g* zaad.

Vicia Faba of Tuinboon:

Versmaad of geliefd zoals uit de vele namen blijkt: o.a. *Ouwe Wijve Duimen*, *Boeretenen*, *Labbonen*, *Huisbonen*, *Roomse bonen*, *Molbonen*. In *Den Bosch* heten ze: *Moffelbône*; vanaf *Hintham*: *Flodderbône*.

en Lith), dan bij het Noord-Meierijs. Ik hoop in de komende jaren voldoende gegevens te verzamelen om daarmee de plaats van het Empels, Engelens en Bokhovens te bepalen. Geïnterviewden uit deze kernen geven aan dat zij zich taalverwant aan elkaar voelen, maar niet aan het Bosch of Rosmalens. Deze 'psychologische' methode van onderzoek is onbetrouwbaar. Waartoe behoren zij op taalkundige gronden dan wel? Valt het Bokhovens onder het Hollands-Brabants, of tendert het naar het Maaslands, waaronder wellicht ook de talen van Engelen en Empel te scharen zijn. Bij dit onderzoek is haast geboden, want de groep echte autochtone sprekers neemt in genoemde kernen in omvang af.

Goed, Rosmalen, Empel, Engelen en Bokhoven spreken geen Bosch. Vught wel. Dat wil zeggen: veel Vughtenaren die het dialect machtig zijn, spreken

een taal die weinig afwijkt van het Bosch. De verschillen worden groter, wanneer de sprekers uit een hoek komen die verder verwijderd ligt van de Vughtse kern. Uit onderzoek komt duidelijk naar voren dat er overgangsgebieden zijn naar de dialecten van Esch en Vlijmen.

Lokale en sociale grenzen

Maar in 's-Hertogenbosch spreken ze zonder twijfel Bosch. Nou, mooi niet dus. Het ultieme Bosch bestaat niet. Ook het autochtone Bosch kent varianten en daarmee grenzen.

Zo kun je ouder en jonger Bosch van elkaar onderscheiden. Het 'lank' en 'jonk' dat ik van mijn grootouders ken, is (nagenoeg) verdwenen: wij zeggen 'lang' en 'jong'. Tegelijkertijd zijn er nog bosjes Bosschenaren die 'opoe', 'uwes' en 'tisse' zeggen. Bij jonge sprekers hoor je in die gevallen vooral 'oma', 'u' en 'op het puntje van je stoel zitten'. Oud of jong Bosch is niet alleen aan leeftijd gebonden. Los van het geboortjaar van de spreker staat de opkomst van zeg maar 'nieuw-Bosch'. Daartoe reken ik bijvoorbeeld 'houdoe hè' (tot ziens) als recentere variatie op 'houdoe war' dan wel 'houdoe wor' (tot ziens). De nieuwe afscheidsgroet heeft een wat geringer Bosch karakter. Ook 'nieuw' is 'nee, gij dan!' (nee, jij dan!). Deze reactie is een beetje uitgegroeid tot cult-Bosch.

Van invloed op de persoonlijke realisatie van het Bosch is ook de stadswijk waarin de spreker het Bosch geleerd heeft. Niet zelden wijzen Bosschenaren terug naar de hoek waar zij, of hun ouders geboren zijn. De oudste door mij geïnterviewde generatie bleek in staat om op het gehoor vast te stellen of iemand uit de voormalige Pijp of Vughterdijk kwam. Die finesses ontgaan mij. Maar dat oude lokale verschillen nu nog doorwerken, is aannemelijk.

Plat, platter, platst

De meest interessante taalgrenzen worden naar mijn idee op sociale gronden aangebracht. Als gezegd: ik

leg al tientallen jaren – al dan niet met bandrecorder – in veel Bossche hoeken en gaten mijn oor te luisteren. Duidelijk is dat alle betrokkenen een onderscheid maken tussen minder plat en plat Bosch. Het Bosch van een niet al te platte kwaliteit heet al snel Middenstandsbosch. Dit is weliswaar doorspekt met 'ge' (je) en 'gullie' (julie), 'n bietje' (een beetje) en 'komme' (komen), maar vooral de klank neigt naar het AN (Algemeen Nederlands). In de volgende variant is het AN (Algemeen Nederlands) al wat minder doorgedrongen. Letterlijk klinkt het wat 'vètter'. 'Mooi rond Bosch', wordt dat door velen genoemd.

Dan is er ook nog een derde vorm, de zogenaamde allervètste variant. Wie die spreekt, is welhaast een raadsel. Iedereen die ik ondervraag, weet dat deze loot bestaat. Iedere kenner zegt dat in deze platste verschijningsvorm de klinkers, vaak op vol volume, uitbundig gerekte worden. Klassiek is het voorbeeld 'ge gaooot staoon kijjke' (je gaat staan kijken). Maar daar is toch iets vreemds mee aan de hand. Interviews sluit ik altijd af met de vraag: 'Welke variant spreek je?'

Tot nu toe heeft niemand geantwoord: 'Het vètste Bosch dat er maar bestaat'. Om vervolgens de naam van iemand te noemen die dat wel beheerst. Maar als ik die dan weer interview, dan geeft deze persoon aan dat hij of zij gewoon rond Bosch spreekt. En weer krijg ik vervolgens een naam van iemand die echt hartstikke plat, vèt en ongelooflijk Bosch Bosch spreekt. En zo gaat dat al jaren. Het is bijna zoiets als: 'Ik drink nooit een borrel te veel, maar ik ken wel iemand ... enz.' Kennelijk is zeer plat praten (ook) sociaal niet gepast.

Literatuur

- A. Weijnen, *Onderzoek naar de dialectgrenzen in Noord-Brabant* (Fijnaart 1937)
- A. Weijnen, 'Den Bosch en Noord-Brabant', in: *Brabantia Nostra* 3, nr.1 (1937), p. 57-61
- C. & J. Swanenberg, *Taal in stad en land, Oost-Brabants* (Den Haag/Hoeven 2002)
- H. van den Berselaar, *Wè zeet uwes? Over de stadtaal van 's-Hertogenbosch* ('s-Hertogenbosch 2003)